

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Тюльпа Т. М.

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
ORCID ID: 0000-0002-8032-8676

У статті висвітлено результати наукового дослідження проблеми впровадження системно-синергетичного підходу як методологічної основи професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Визначено вплив синергетики на розвиток педагогічного процесу, який є цілісною системою, що включає низку підсистем: викладача, студента, соціальне й освітнє середовище, студентський і викладацький колективи тощо.

Акцентовано увагу на тому, що для особистості майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей наявність пунктів біфуркації й онтологічна роль випадкового фактора забезпечують домінування в освітній діяльності самоосвіти, самоорганізації, самоврядування й полягають у стимулювальному впливі на суб'єкт з метою його саморозкриття й самовдосконалення, самоактуалізації в процесі співпраці з іншими людьми та самим собою. Відзначено особливу актуальність синергетики як методологічного підходу до професійної підготовки майбутніх представників соціономічних спеціальностей, які сприймають і здійснюють соціальні впливи у відкритому соціальному середовищі як великій, складній системі. Використання системно-синергетичного підходу уможливорює створення нової методології, яка, з одного боку, має яскраво виражену особистісно-орієнтовану спрямованість, а з іншого – визначає умови й перспективи взаємодії із зовнішнім середовищем.

Доведено, що використання системно-синергетичного підходу в дослідженні процесів і явищ в освіті й навчанні дає змогу по-новому, з системних позицій, поглянути на методологічні основи сучасної педагогіки вищої школи; досліджувати структури освітньої системи й оцінювати її стан загалом на основі врахування впливу відповідних факторів; проектувати зміст дисциплін на основі гуманітаризації, екологізації та інтеграції в освітньому середовищі; цілеспрямовано досліджувати зв'язки й відносини в складних структурах підсистем освітньої системи. Це дає можливість судити про системно-синергетичний підхід як про методологію, у контексті якої розглядається формування й розвиток професійних якостей соціономістів у різноманітних складних системах, у тому числі й соціальних.

Ключові слова: системно-синергетичний підхід, майбутні фахівці соціономічних спеціальностей, професійна підготовка.

Tyulpa T. M. The system-synergetic approach as a methodological basis for professional training of future specialists in socionomic specialties

The article reflects the results of a scientific study of the problem of introducing a system-synergistic approach as a methodological basis for professional training of future specialists in socionomic specialties. The influence of synergy on the development of the pedagogical process, which is a holistic system that includes a number of subsystems: the teacher, the student, the social and educational environment, the student and teaching teams, is determined.

Attention is focused on the fact that for the personality of a future specialist in socionomic specialties, the presence of bifurcation points and the ontological role of a random factor ensure dominance in the educational activity of self-education, self-organization, self-management and consists in a stimulating effect on the subject with the goal of self-disclosure and self-improvement, self-actualization in the process of cooperation. The special relevance of synergetics as a methodological approach to the professional training of future representatives of socionomic specialties who perceive and exert social influence in an open social environment as a large, complex system is noted. The use of a system-synergistic approach allows you to create a new methodology, which, on the one hand, has a clearly expressed personal orientation, and on the other hand, determines the conditions and perspectives of interaction with the external environment.

It has been proven that the use of a system-synergistic approach in the study of processes and phenomena in education and training allows: to look at the methodological foundations of modern higher school pedagogy in a new way, from a systemic perspective; in the educational environment; allows you to purposefully investigate connections and relationships in the complex structures of subsystems of the educational system. This allows us to judge the system-synergistic approach as a methodology, in the context of which the formation and development of professional qualities of socionomists in various complex systems, including social ones, is considered.

Key words: *system-synergetic approach, future specialists in socioeconomic specialties, professional training.*

Вступ. Аналіз сучасного стану освіти, у тому числі й вищої, показує, що існує комплексна проблема, яка охоплює найважливіший зі складників суспільства – освітню систему держави. З одного боку, швидкими темпами розвивається методологія педагогіки як науки про навчання та виховання людини, з іншого – розроблені в наукових розвідках дослідників методи, методики, педагогічні системи й технології недостатньо активно впливають на педагогічну практику, не виводять суспільство на більш високий освітній рівень. Методологія педагогіки в розвитку за останні сто років характеризується зміною кількох методологічних парадигм, пов'язаних з досягненнями науково-технічної революції [1]. Її структура від простої, що складається з трьох наукових напрямів (дидактики, школознавства та теорії виховання), утворилася в складну структуру, що складається з безлічі теорій і наукових напрямів. Крім того, нові й оригінальні результати в галузі навчання й виховання людини отримані в рамках інших наук, таких як психологія, соціологія, економіка, кібернетика тощо. У цих умовах важливим є перехід від антропоцентричного до системно-синергетичного підходу в педагогічних дослідженнях.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності застосування системно-синергетичного підходу як методологічної основи професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Відповідно до мети дослідження, розкрито деякі аспекти застосування ідей системно-синергетичного підходу до педагогічних досліджень, зокрема для моделювання змісту освіти, вивчення особливостей освітнього процесу, проєктування освітніх систем; розглянуто перспективи розвитку зазначеного підходу.

Методи та методики дослідження. У пошуках методологічних орієнтирів ми спираємося на усвідомлення концептуаль-

них положень та інтеграцію наукових підходів (системний підхід, синергетичний підхід, стратегічне планування й ситуаційний підхід в освіті, теорія ефективного функціонування освітніх процесів) для обґрунтування вдосконалення механізму професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Результати. Системно-синергетичний підхід до дослідження процесів і явищ різної природи набуває все більшого значення в методології науки. Його основою є пізнавальні моделі сучасної науки: теорія систем, теорія самоорганізації складних систем, далеких від рівноваги (синергетика), теорія управління. Знання про закономірності самоорганізації, отримані на основі уявлень системно-синергетичного підходу, допомагають вивчити різні сценарії можливих станів систем, досліджувати їх, запобігти негативним аспектам розвитку систем, передбачити кінцеві результати.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується підвищенням ролі системності. У самій природі науки лежить прагнення до єдності й синтезу знання. Різноманіття й усе більший обсяг інформації вимагають принципово нового підходу, який відкрив би можливість пояснити взаємовідносини між частиною і цілим, об'єднати в загальну систему понять різноманіття вже відомих і нових наукових фактів, установити загальні закономірності для різних за якістю класів і явищ, що є ознакою системного підходу.

В умовах інноваційного розвитку суспільства росте розуміння освіти як головного фактора соціально-економічного, соціально-культурного зростання та формування інноваційного потенціалу держави.

У науково-педагогічній літературі останніми роками висловлюються думки щодо можливостей докладання ідей синергетики до

освіти з метою виявлення в емпіричних дослідженнях імовірності й нелінійності педагогічних законів, особливостей їх дії в конкретних педагогічних ситуаціях, залежностей закономірностей педагогічного процесу від зовнішніх і внутрішніх умов, біфуркаційного характеру освітнього процесу, неоднозначності його прояву.

Нова освітня парадигма розглядає особистість як відкриту систему, що самоорганізується, володіє емерджентними (такими, що раптово виникають) властивостями, для підтримки якої необхідні знання й правильне застосування принципів синергетики з метою ефективного використання особистісного потенціалу майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Синергетика є універсальною методологічною парадигмою, яка належить до тих галузей знань, де вивчаються складні системи, явища самоорганізації, і являє собою єдиний міждисциплінарний підхід до предметів та об'єктів, що вивчаються. Для дослідження важливим є визначення впливу синергетики на розвиток педагогічного процесу, який є цілісною системою, що включає низку підсистем: викладача, студента, соціальне й освітнє середовище, студентський і викладацький колективи тощо. Основоположною вважаємо думку В. Кременя, який зазначає, що «педагогічна синергетика дає можливість по-новому підійти до розроблення проблем розвитку педагогічних систем і педагогічного процесу, розглядаючи їх насамперед з позиції відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток» [2, с. 7].

Методологічне значення ідей синергетики підкреслюється в публікаціях В. Андрущенка, О. Вознюк, І. Зязюна, В. Ільїна, Е. Карпової, В. Кременя, В. Лутая, Н. Таланчука, О. Цюняк, О. Чалого та ін., у яких зазначено, що поширення системно-синергетичної парадигми в сучасних умовах стало потужним фактором, який забезпечує стирання кордонів між природознавством і суспільствознавством, дає можливість побудови універсальної еволюційної картини світу. Положення синергетичного підходу доводять неможливість жорсткої обумовленості й точного програмування розвитку складноорганізованих систем, визначаючи пріоритет їх самоорганізації й самороз-

витку через реалізацію вдало підібраних резонансних впливів.

Вихідними принципами, на яких ґрунтується синергетичне світорозуміння, є відкритість і нерівноважність систем, їх кооперативність і когерентність, нелінійність і розвиток складного через флуктуацію як конструктивний початок. Знання принципів самоорганізації складних систем «акцентує увагу на феноменах «нелінійного мислення», «нового світобачення», «нової стратегії наукової взаємодії», що наповнюються новим сенсом і стають джерелом створення в педагогіці нових образів і наукових уявлень» [7, с. 99]. Ця ідея є відправним пунктом для моделювання процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, адже синергетизм є засобом гуманізації освіти; своєрідним «методологічним інструментом» при дослідженні соціальних явищ, а також механізмів соціального розвитку людини. Людина – це сама по собі дуже складна система, здатна, на відміну від технічних об'єктів, формувати цілі й завдання власного розвитку, адаптуватися в суспільстві, навчатися, перетворювати найближче оточення, передбачати стратегію поведінки іншої людини в складних ситуаціях тощо.

Розвиток інтеграції різних способів освоєння людиною світу: мистецтва, філософії, міфології, науки тощо спирається на холістські тенденції розуміння об'єктивної реальності як у науці, так і у філософії (В. Гейзенберг, А. Ейнштейн, І. Пригожин), отже, багато наукових дисциплін мають вагомі підстави вважати синергетику своєю частиною. Інтеграція різних способів освоєння людиною світу в науці та практиці досі не знайшла необхідного відображення в сучасній освіті. Це позначається подальшою предметною диференціацією наукового знання як засобу досягнення ефективності навчання.

Система освіти поки що некритично відтворює все більшу диференціацію науки, прагнучи охопити неосяжне. Вузька спеціалізація та професіоналізація призводять до фрагментарності знань, відчужених від людини. Разом із засвоєнням готового диференційованого знання здобувачі освіти засвоюють і репродуктивний характер мислення.

Бажано, щоб зміст освіти будувався не так на вивченні окремих дисциплін, як на основі дослідження проблем реального світу, що спирається на розвиток і включення освіти до процесів становлення синергетичних уявлень про відкритість світу, цілісність і взаємопов'язаність людини, природи й суспільства, нелінійність розвитку; хаос і випадковість як конструктивні засади суспільних процесів. Розвиток розуміється не як лінійний, одновекторний процес, пов'язаний із необхідністю, а як процес, що передбачає можливість вибору одного з багатьох шляхів, вибору, що визначається випадковістю. Безлад, нестійкість, хаос є, з погляду синергетики, не чимось руйнівним, деструктивним, відхиленням від магістрального шляху еволюції, а необхідним її етапом, конструктивним початком, що веде до організації нових, складніших структур, зокрема освітнього процесу.

Сучасна освіта як засіб освоєння світу має забезпечити інтеграцію різних способів його освоєння й тим самим збільшити творчий потенціал людини для вільних та осмислених дій, цілісного відкритого сприйняття й усвідомлення світу [3]. Органічною стає потреба в затвердженні множинності освітніх траєкторій, для яких характерна варіативність методик, що активізують розумову діяльність і творчо організовують освітній простір.

Опанування основами синергетики як методологічного підходу є особливо актуальним для представників соціономічних спеціальностей, які сприймають і здійснюють соціальні впливи у відкритому соціальному середовищі як великий, складний системі. Складність і різноманіття завдань, що виникають перед суспільством загалом і перед фахівцями соціономічної сфери зокрема, потребують індивідуальної ініціативи, а отже, індивідуальної різноманітності. Саме тому вільний розвиток індивідуальності є умовою розвитку суспільства. Для відкритої системи освіти це положення є основним чинником, тоді як класична модель освіти передбачає жорсткі норми, що уніфікують людську індивідуальність.

Особистісний образ світу майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей формується через систему понять суспільства,

людини, культури, моралі, їхні світоглядні категорії мають соціокультурний вимір і визначають характер життєдіяльності й професійної спрямованості людей. Тому їм необхідно володіти сучасним системним, нелінійним мисленням з тим, щоб приймати оптимальні рішення в ситуаціях високої невизначеності на основі філософського осмислення проблем діалектичної тріади «людина – суспільство – держава» та співвідношення «людина – навколишній світ» загалом. На наш погляд, недоцільно, реалізуючи процес формування соціальної компетентності в контексті професійної підготовки, надавати перевагу людині або суспільству, робити їх провідним об'єктом вивчення. Перший компонент є актуальним під час вивчення соціальних впливів на мікрорівні, другий – на макрорівні, але тільки в поєднанні вони можуть дати цілісне уявлення про багатовимірність соціальних процесів. Отже, у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій відбувається інтеграція різноманітної інформації, яка приймає завершену форму як предметного знання, так і цілісного світу й зосереджує себе в одній індивідуальній людській особистості.

Унікальність використання синергетичного підходу в процесі підготовки фахівців соціономічних спеціальностей полягає в можливості створення нової методології, яка, з одного боку, має яскраво виражену особистісно орієнтовану спрямованість, а з іншого – визначає умови взаємодії того, хто навчається, із зовнішнім середовищем. При цьому синергетичний підхід, що ініціює в майбутніх представників соціономічних професій певне синергетичне світобачення, дає змогу зрозуміти важливість цілісної, міжпредметної організації знання. Тому вважаємо за доцільне вивчення курсів і наукових дисциплін, які утворюються на межі педагогіки, соціології, психології, етнології, народознавства, правознавства, культурології, мистецтва, історії, які розкривають багатство навколишнього життя, сприяють збагаченню уявлень про навколишній світ і місце людини в ньому. Метою міждисциплінарної інтеграції майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей є створення умов для освоєння ними

соціальних знань, набуття досвіду прийняття рішень, здійснення особистого вибору, розвитку навичок соціальної взаємодії й почуття відповідальності на основі використання всього потенціалу наукового знання й соціального досвіду. Практичним результатом є розвиток здатності майбутніх соціономістів до поліпрофесійної діяльності, у процесі якої відбувається вдосконалення власної фахової компетентності, розширення можливостей діяти в суміжних сферах і засвоювати нові галузі [6, с. 30]. Ми погоджуємося з думкою В. Синишиної та В. Савіцької, які зазначають, що інтегративна сутність професійної підготовки реалізується в таких напрямках: функціонально-цільовий (задачно-цільові установки поліфункціональної професійно-інтегративної підготовки майбутніх фахівців), проблемно-пізнавальний (послідовне формування поліфункціонального інтегрованого портфолію, кейс-комплектів майбутніх фахівців), процесуально-методичний (сукупність освітніх технологій; нагромадження досвіду й виявів різних компетентностей майбутніх фахівців у період квазіпрофесійної діяльності й виробничої практики; розвиток форм науково-дослідницької діяльності в професійній діяльності), інтегративно-результативний (наявність у випускника індивідуального поліфункціонального інтегративного кейс-комплекту фахівця) [5, с. 119].

Засвоєння синергетичної картини світу в процесі професійної підготовки дає змогу представникам соціономічних спеціальностей моделювання соціальних впливів за деякої нестабільності соціальної системи, не викликаючи катаклізмів усередині освітньої системи, а також прогнозувати майбутній соціальний розвиток. Синергетичний вплив – це завжди стимулювальний вплив, «це – ситуація пробудження власних сил і здібностей учня, орієнтація його на один із власних шляхів розвитку» [4]. У зв'язку з цим професійне становлення фахівців соціономічних спеціальностей у системі вищої освіти виключає будь-який примус і полягає у створенні максимально сприятливих умов для професійно-особистісного саморозвитку фахівця на основі використання сучасних методів і технологій навчання й максимального занурення в різноманітність

освітнього простору. Основою реалізації освіти, спрямованої на майбутнє, є новий тип соціальних відносин, який передбачає взаємну допомогу, співробітництво та співтворчість.

Отже, використання системно-синергетичного підходу в дослідженні процесів і явищ професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей дає змогу:

- по-новому, із системних позицій, поглянути на методологічні основи сучасної педагогіки вищої школи: освіта нелінійна, її цілі, методи та засоби змінюються відповідно до дії важливих зовнішніх і внутрішніх факторів і тенденцій в умовах поточної ситуації;

- досліджувати структури освітньої системи й оцінювати її стан загалом на основі врахування впливу відповідних макро-, мезо- та мікрофакторів. Така система соціальної взаємодії є чутливою до демографічних, економічних, соціальних, культурних та інших факторів, що впливають на освітню систему як загалом, так і на окремих її рівнях;

- проєктувати зміст дисциплін: самоорганізація допомагає у визначенні необхідного навчального матеріалу для формування світоглядних, методологічних і синергетичних знань і вмінь студентів, сприяє реалізації ідей гуманітаризації, екологізації та інтеграції в освітньому середовищі;

- цілеспрямовано простежувати зв'язки й відносини в складних структурах підсистем освітньої системи, у тому числі навчальні та наукові комунікації, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю в умовах соціономічної сфери;

- урахувувати біфуркаційний характер освітнього процесу й пізнавальної діяльності, уявлення про його гармонізацію, адаптувати ідеї синергетики в змісті освіти;

- досліджувати зв'язки й відносини учасників освітнього й виховного процесу з урахуванням використання інформаційно-комунікаційних засобів, у тому числі й мережі «Інтернет».

Це дає змогу судити про системно-синергетичний підхід як про методологію, у контексті якої розглядається формування й розвиток професійної компетентності соціономістів у різноманітних складних системах, у тому числі й соціальних.

Висновки. Синергізм соціальної системи є науковим фундаментом для інтеграції системного та синергетичного підходів у вирішення проблеми фундаменталізації освіти. Мислення колективного ефекту (*synergeia*), відображене в назві підходу, дає можливість з новими позиціями підійти до вирішення проблем моделювання педагогічних систем, роз-

глядаючи їх з позицій відкритості, співпраці й орієнтації на саморозвиток. Розроблення методологічних основ сучасної педагогіки за рахунок використання методичної бази системно-синергетичного підходу дає змогу, на нашу думку, озброїти дослідників потужним інструментарієм, оснований на законах поєднання природи й суспільства.

Список використаних джерел

1. Вознюк О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід : монографія / за ред. проф. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 184 с.
2. Кремень В. Г. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства. *Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах*. 2006. № 6. С. 4–9.
3. Родигіна І. В. Компетентнісний підхід в освіті: синергетичний вимір. *Наукова скарбниця освіти Донецчини*. 2014. № 1. С. 44–49.
4. Синергетика і освіта : монографія / за ред. В. Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 348 с.
5. Синишина В., Савицька В. Інтегративна компетентність майбутніх фахівців: психолого-педагогічні аспекти формування в закладах вищої освіти. *Гуманітарні студії: історія та педагогіка*. 2021. № 2. С. 115–124.
6. Тюльпа Т. М. Забезпечення міждисциплінарної інтеграції навчальних дисциплін як умова формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. *Colloquium-journal*. 2024. № 30(223). С. 26–30.
7. Цикін В. О. Синергетика і освіта. Синергетичне світобачення. Наукові та педагогічні аспекти : монографія / за ред. Н. В. Кочубей. Суми : Університетська книга, 2017. С. 162–177.

References

1. Vozniuk, O. V. (2009). Rozvytok vitchyznianoї pedahohichnoi dumky: synerhetychnyi pidkhid [Development of domestic pedagogical thought: synergistic approach]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
2. Kremen, V. (2006). Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v osviti i formuvannia informatsiinoho suspilstva [Information and communication technologies in education and the formation of the information society]. *Informatyka ta informatsiini tekhnologii v navchalnykh zakladykh*. 6. 4–8 [in Ukrainian].
3. Rodyhina, I. V. (2014). Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: synerhetychnyi vymir [Competency Approach in Education: Synergistic Measurement]. *Naukova skarbnytsia osvity Donechchyny – Scientific treasury of education of Donetsk region*. 1, 44–49 [in Ukrainian].
4. Synerhetyka i osvita [Synergetics and education]. In V. H. Kremen eds. (2014). Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny [in Ukrainian].
5. Synyshyna, V., & Savitska, V. (2021). Intehratyvna kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv: psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia v zakladykh vyshchoi osvity [Integrative competence of future specialists: psychological and pedagogical aspects of formation in higher education institutions]. *Humanitarni studii: istoriia ta pedahohika – Humanities: History and Pedagogy*. 2, 115–124 [in Ukrainian].
6. Tiulpa, T. M. (2024). Zabezpechennia mizhdystyplinarnoi intehtatsii navchalnykh dystsyplin yak umova formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnostei [Ensuring interdisciplinary integration of academic disciplines as a condition for the formation of professional competence of future specialists in socio-economic specialties]. *Colloquium-journal*. № 30(223), 26–30 [in Ukrainian].
7. Tsykin, V. O. (2017). Synerhetyka i osvita. Synerhetychne svitobachennia. Naukovi ta pedahohichni aspekty [Synergetics and education. Synergistic worldview]. Monohrafiia. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].